

Gary G.
Steele

Čhāvata
N
mahōže

S ROMSKÝM RODINNÝM CÍRKUSEM
AMERIKOU TŘICÁTÝCH LET

KHER

řešení – stačí se na něj podívat z jiného úhlu. Nejdůležitější je umět si poradit. Měj se před lidmi na pozoru, ale když se k nim budeš chovat s úctou, obvykle se ti dostane téhož. V rodině je síla, která hory přenáší.

Už bych se do toho ale měl dát. Jsem už starý a nezbývá mi moc času na vypravování. Měl bych využít ten vypravčeský dar, který jsem, doufám, podědil po starých Romech. Byla by škoda, kdyby tyhle příběhy a jejich hrdinové zmizeli ze světa.

Tak pojdte blíž, děti, přisedněte si k ohni a já se do toho pustím. *Bešen téle paš e jag, čhávata. Šunujte, co budu vakeřit.* Poslouchejte, co vám budu vyprávět. A když někdy sklouznu k *romanes*, našemu starobylému romskému jazyku, budu se snažit, abych ho nezapomněl taky přeložit.

Osazenstvo Cirkusu bratří Brewerových

Cirkusovému klanu Bratří Brewerových šéfovali děda Dží Ár a babička Camie Brewerová. V civilu se děda jmenoval Gilderoy. Jedním z jeho úkolů bylo působit jako „umetač“. To znamenalo, že když některý z garantů cirkusu, místní samosprávy nebo tamních obyvatel „prudil“, Dží Ár urovnával spory. Současně samozřejmě zasedal v neformální, ale velice účinné brewerovské rodinné radě, která měla celý cirkus na povel. Taky to byl koňský handlír a staral se o skupinku koní, které průběžně prodával a kupoval, když s Camie doprovázeli cirkus na jeho cestách. Madam Camille, jak si babička říkala před lidmi, byla profesionální věštkyně, *drabarňi*. Její *drabárovací than*, věštecký stan, byl postavený vedle jejího karavanu a dědova koňského nákladáku u středové uličky protínající cirkusové tábořiště. Dží Ár i Camie se narodili v Anglii a do Států přišli jako malé děti. Neměli žádné formální vzdělání, ale byli to zdatní obchodníci, kteří se vyznali ve smlouvách a bezpečně ovládali matematiku obchodu. Stojí za zmínku, že ve třicátých letech dvacátého století lidé neměli žádné velké vzdělání a základku dochodil jen málokdo.

Woody Brewer byl starší syn Dží Ára a Camie. S manželkou Amy oba vystupovali v cirkuse v nejrůznějších úlohách, ale byli to i dobří manažeři. Jedním z úkolů Amy bylo hlídat peníze, sledovat příjmy a výdaje a dělat cirkusu krátkodobé i dlouhodobé finanční plány. Woody toho zastal spoustu, ale hlavně byl denně ve styku s místními guaranty, jako byl

Rodinné a cirkusové snímky použité v této knize by měly čtenářům pomoci lépe si představit zákulisí a prostředí příběhů a snáze jim porozumět. Samy příběhy jsou fiktivní, ale tyto fotografie jsou skutečné. Na tomto snímku vidíte autorovy prarodiče, prarodiče a rozšířenou rodinu v tábořišti někde v Oklahomě nebo Texasu zhruba v roce 1905. Autorova maminka sedí v kočárku zaparkovaném před jejími rodiči.

texaský kvapík na hřbetě koně. Do manéže přivedli Velkého Komanče. Byl to mohutný a neobvykle zbarvený strakáč. Velký Komanč nebyl osedlaný, jen měl přes záda přehozenou indiánskou příkrývku. Byl tak dobře vycvičený, že zůstal klidně stát vprostřed manéže, aniž by ho někdo držel za ohlávku. V čupřině nad čelem a sem tam po stranách hřívky měl vpletená „orlí“ pera. Sám o sobě byl atrakcí. Na tuhle figuru si náčelník Rudý jestřáb musel sundat válečnickou čelenku, protože by mu při proskakování smyčkou jenom překážela. Na nohou měl měkké mokasíny, aby Komančovi v pevných botách neublížil. Vyskočil na něj obkročmo, postavil se a pak nepatrně couvl dozadu na široké koňské boky. Tam roztočil smyčku kolmo a rozjel tak suverénní texaský kvapík, jako kdyby stál na pevné zemi. Obecenstvo dlouze a nadšeně aplaudovalo. Náčelník se poklonil a vyjel na Velkém Komančovi z manéže.

A tímto číslem začínalo každé představení v sezóně roku 1933.

Princezna Tížani

Každé pořádné cirkusové číslo potřebuje trochu krásy, nebezpečí, překvapení a humoru – libovolná kombinace těchto přísad je nezbytnou zárukou úspěchu. Má-li být vystoupení opravdovým trhákem, musí obsahovat aspoň dvě z nich. Ve svém čísle známém jako „oprátka“ jich Amy Brewerová využívala vrchovatě.

Do prostředního kruhu manéže vstoupila ve zlaté saténové pláštěnce a bílém turbanu, zpod něhož vykukovala ofina blondatých lokon ustřížených z nějaké paruky. Smyslem bylo zakrýt dlouhé tmavé vlasy, které tolik poutaly pozornost v ostatních číslech. Toto však bylo její sólové vystoupení.

Amyin manžel Woody, oblečený do fraku, jí nabídl ruku a důstojně ji provedl podél celé pisty, zatímco orchestr hrál Ravelovo *Bolero*. Když si rozhalila pláštěnku, zlatobílá podšívka se podmanivě zablýskala. Uprostřed manéže byl umístěný červený kulatý kobereček. Přistoupila k němu, vyklouzla ze svých plátěných střevíců a vkročila na kobereček v baletních piškotech. Zazněl napínavý virbl a principál zadeklamoval: „Princezna Tížani nyní předvede akrobatické číslo, jaké ještě nikdo z vás nikdy neviděl! Věhlasní vědci a lékaři si lámou hlavy, jak dokáže takové zázraky a znovu a znovu vyvázne bez zranění. Oči vás všech necht se nyní upřou na neuvěřitelnou Princeznu Tížani!“

V tento okamžik jí Woody sňal pláštěnku z ramen a ona na špičkách dotančila ke smyčce na konci bílého lana, spouštěného na kladce až z koruny šapitó. Smyčka připomínala široký kožený opasek vystlaný sametem. Když ostře, téměř do pravého úhlu zaklonila hlavu, vložila ji do smyčky a opřela se o ni zátylkem, obecenstvo vyrazilo vzdechy údivu. Za pomoci menšího bezpečnostního pásku si kožený pás utáhla tak, aby jí pevně obepínal hlavu od šíje až po čelo.

Většina diváků si nevšimla, že zároveň oběma rukama uchopila nenápadnou hrazdičku, která vyčuhovala po obou stranách lana těsně nad koženým okem. Když čtyři muži zatáhli za lano na kladce a hladce ji vytáhli do vzduchu, obdivných vzdechů přibýlo. Na Gilly Brewerovi ležela obzvláštní míra zodpovědnosti. Byl sice ze všech čtyř mužů nejmladší a nejsilnější a v tomto čísle už vystupoval hezkých pár let, ale žena zavěšená na laně byla přece jen jeho matka. Během vystoupení vždycky působil klidně a maximálně se soustředil na svůj úkol. Jeho otec Woody stál pod Amy a byl připravený jí dávat záchranu, kdyby bylo třeba.

Když ji vytáhli dostatečně vysoko a Woody zapískal na píšťalku, čímž dal mužům signál přestat táhnout a jenom pevně držet, Amy se pustila hrazdičky a roztáhla paže. Zavěšená za hlavu se točila v širokých kruzích nad manéží a vypadala přitom, že létá. Tehdejší obecenstvo přihlíželo s údivem, dokonce s úlekem, protože zločinci tenkrát běžně bývali odsouzeni k trestu smrti oběšením, a přitom ta půvabná dáma se nad nimi vznášela zavěšená za krk, a ještě u toho předváděla baletní figury.

Diváci samozřejmě netušili, že se to Amy naučila od jedné tety. Dlouhé měsíce posilovala krční a zádové svalstvo a pak další měsíce trénovala ve smyčce nejdřív vestoje na špičkách a potom těsně nad zemí. Časem se nechávala vytáhnout výš a výš a setrvala v zavěšení déle. Taky zapracovala na síle paží, aby se bezpečně udržela za hrazdičku nad hlavou a nepustila se, když ji spouštěli dolů nebo vytahovali vzhůru.

Gilly a ostatní chlapi uměli lano táhnout klidně a plynule, aniž by jim prokluzovalo nebo se škubalo. Pro Amyinu bezpečnost bylo přesto klíčové, jak pevně dokáže stisknout madlo nad svou hlavou a v jak ostrém úhlu dokáže udržet ve smyčce utáženou hlavu. Mezi siláky u lana stál Gilly nejvíc vpředu a bedlivě sledoval každý matčin pohyb, aby mu neunikla sebemenší změna, která by mohla naznačovat potíže nebo nebezpečí.

Autorova maminka v kostýmu, ve kterém provozovala vzdušnou akrobacii, 20. léta.

děláme. Každý rok se do školy vracíme o měsíc a víc později, a jak přijdeme, hned se nám začne dařit, máme dobré známky, někdy dokonce nejlepší ve třídě. Prej by si přál, aby takový byly všechny děti ve škole. Státní úřady se snaží zavést ze zákona povinnou docházku aspoň na základce, ale podle něj to jednoho dne bude povinný i na střední, aspoň do šestnácti let nebo tak nějak. Kdybysme nebyli tak dobrý žáci, prej by nás nahlásil za ‚zanedbání péče‘. To je když neposíláte děti do školy. Ale prej to nám Brewerovic dětem tak pálí a jsme tak snaživý, že to při nejlepší vůli nemůže zanedbáním péče nazvat. A krom toho se taky učíme s tetou Jenny, když sme na šňůře.“

Gilly se nezmínil, že ochota pana Willise přimhouřit oko nad pozdním nástupem do školy a časným ukončením ročníku Brewerovic dětí mohla být způsobená velkorysostí Brewerovy rodiny. Každý rok kolem Vánoc uspořádali pro školu dvě krátká benefiční představení zcela zdarma. Show se konala na fotbalovém hřišti pod širým nebem a zahrnovala sedm nebo osm čísel. Jediným vkladem školy bylo prodávat vstupenky. Tyto dvě benefice se svým čistým příjmem v řádech stovek i tisícovek dolarů byly rok za rokem tou nejúspěšnější benefiční akcí na podporu školy.

Gilly pokračoval v tématu. „Pan Willis se mnou začal postupně mluvit velice vážně. Řekl mi, že jsem dostatečně dobrý, abych se zkusil dostat na vysokou. Prej mi pomůže s papírama a tak. Mluvil o tom hodně přesvědčivě,“ vysvětloval Gilly. „Musel bych jít do Springfieldu a zůstat tam a nastoupit na Central State College. Je to ta nejbližší a současně asi i nejlevnější vysoká škola. Možná bych vzal nějakou brigádu jako řidič nákladáku nebo prodavač a taky bych se poohlídnul, jestli nemají nějaký studijní stipendia. Ale musel bych se dostavit na začátek školního roku v září a zůstat tam až do května. S cirkusem bych moh jezdit jenom od června do srpna.“

Amy s Woodym věděli, že podobný rozhovor bude nevyhnutelný, jen nečekali, že to přijde tak brzy. Jejich synovi teprve táhlo na osmnáctý rok. Svými slovy říkal to, co

Autor v kojeneckém věku a jeho maminka u Cirkusu bratří Huntů v sezóně roku 1943 někde na východním pobřeží.

části ringu, s usmívající se a mávající tetou Hattie usazenou za jejím mohutným krkem. Strhnul se spontánní aplaus. Pak se Dolly poklonila s jednou obrovskou nohou nataženou před sebou, takže Hattie po ní mohla sklouznout na zem a uklonit se.

Pak byly ze zákulisí přiváleny „bejčí škopky“ neboli podstavce a rozestavěny kolem tak, aby si na ně slonice mohly položit jednu nohu a obkružovat je a pak na ně vylézt všemi čtyřmi a točit se na nich dokola.

Dva kousky, které následovaly, byly obzvláště povedené. Blanche zůstala vpředu na jednom ze škopků a druhé dvě slonice ustoupily do pozadí. Teta Hattie vyskočila na druhý škopek vedle Blanche a chytila se ze strany jejího postroje. Pak se Hattie vyhoupla kolenem do Blanchiny tlamy. Blanche ji opatrně sevřela v hubě a Hattie teď visela za koleno z obrovské sloní tlamy, zatímco Blanche se točila na svém podstavci. Hattie rozdávala úsměvy a pózovala horem dolem, dokud Blanche nedokončila otočku. Diváci scénu sledovali s otevřenou pusou a potom vášnivě aplaudovali.

I v dalším výstupu se Blanche musela otáčet na podstavci, ale tentokrát víckrát a velmi rychle, tak rychle, aby se Hattie, která se teď držela dvou úchytů na sloním postroji, vznášela bezpečně nad zemí. Toto byl jeden z nejoceňovanějších triků celého cirkusového představení. Strojda Harry čekal opodál, a když se otočky začaly zpomalovat a ona pomalu přistávala a hledala oporu na pevné zemi vedle podstavce, vzal ji do náručí.

Číslo končilo tím, že Harry vyvedl zvířata z manéže a nechal je nastoupit do řady na úzkém chodníčku před třetím ringem. Hattie teď jela opět na vedoucí slonici Dolly, pak se Blanche opřela předními nohama Dolly o záda a Perla si položila přední nohy o Blanche, všichni tři sloni salutovali svými choboty, a když pochodovali po chodníčku před všemi třemi ringy, Hattie velkolepě pózovala. Publikum tleskalo a tleskalo. Návštěvníky v prvních řadách dělilo od slonů sotva metr a půl a ti byli zcela u vytržení.

Toto druhé sloní číslo uzavíralo představení Cirkusu

Autorův starší bratr a švagrová s mladými cvičenými slony, 90. léta.

lidé to kolečko objížděli s nimi a díky tomu viděli pořádný kus země. Někteří se tím dokonce živili, alespoň po část roku, pokud měli co předvést. Práce honáka na ranči ho moc bavila, ale chtěl to na shromážděních *pow-wow* zkusit, i když zatím nevěděl, jak se bude dopravovat z jednoho na druhé. Jednoho jara poděkoval za vše majiteli ranče, který se s ním loučil jen nerad a nabídl mu, že se může kdykoliv vrátit na práci v zimních měsících.

A zase se ukázalo, že se Rudý jestřáb rychle učí. Spojil se s několika dalšími Osedži, aby se měl jak dostat z jedné akce na druhou. Uživali si přitom spoustu *srandy*. Uměl dobře tančit tradiční tance a jeho lasařské a bičarské umění se neustále zlepšovalo. Dokonce si svými lasy a biči dokázal vydělávat. Byl to dobrý život, kterého se nechtěl vzdát, a nakonec se ukázalo, že ani nemusí.

Na jedno ze shromáždění přijela nová skupina Osedžů. Mezi nimi byla i báječná dívka, ověncená cenami za svůj tradiční tanec. Nejprve mezi nimi panoval soutěživý duch, který se přeměnil v přátelství a nakonec v něco víc. Po sezóně ji zajel navštívit k jejímu kmeni. V životě neviděl tolik Osedžů pohromadě. Zalil ho nový pocit hrdosti nad tím, kým je. Zdržel se u nich několik týdnů a její rodiče souhlasili se sňatkem. Pozve své rodiče a uspořádají tradiční osedžskou svatbu, i když místo celého bizona se bude péct celá kráva. Bizoni byli vyhubení.

Když se následujícího roku Rudý jestřáb a jeho žena Štíhlá volavka přesouvali se svou starou rachotinou z jednoho *pow-wow* na druhé, uviděli u silnice ten největší stan na světě. Zastavili a zeptali se, co to znamená a proč to tam stojí. Tak se seznámili se světem cirkusu. Museli si chvilku zvykat, ale rádi tomu novému světu dali šanci. V téhle sezóně ještě směli vystupovat jako dvoučlenné číslo s tancem, lasováním a uměním biče, ale majitelé si na příští rok přáli celý indiánský kmen. Nakonec se místo celého kmene shodli na „družině“ dvanácti indiánů. A tak došlo k tomu, že se Náčelník Rudý jestřáb Sugarstone a jeho družina osedžských indiánů stali čelnou atrakcí Světového cirkusu bratří Brewerových.

Cirkusáci před poměrně otrhaným šapitó, což naznačuje, že snímek byl zřejmě pořízen v časech hospodářské krize.

Romština, s níž se setkáte v této knize, mimo její stránky neexistuje. Angličtí Romaničelové už původní ohebnou romštinu ztratili a hovoří tzv. pararomštinou, tedy v zásadě angličtinou s významným podílem romské slovní zásoby, ovšem s anglickými příponami a koncovkami. Tento jazyk funguje jako etnický marker, ale samozřejmě nese i argotickou funkci. Abych čtenářům zprostředkovala zážitek z romaničelské pararomštiny, vytvořila jsem pro potřeby tohoto překladu umělou pararomštinu, opírající se o češtinu a tzv. severocentrální romštinu, nejrozšířenější dialekt romštiny v České republice. Čtenář by tuto kvazi-řeč měl brát především jako stylistický prostředek, a ne jako výpověď o stavu stále relativně rozšířeného a ohebného dialektu romštiny, kterým se na území České republiky většinou mluví.

Tučně jsou ve slovníku uvedena slova romská nebo romského původu (rom. = romština; pararom. = pararomština). V severocentrální romštině se délka samohlásek nezapisuje, já jsem ji ale v přímé řeči a výjimečně také v promluvách vypravěče zachovala jako stylistický příznak hovorovosti, pro navození melodie mluvené řeči a pro lepší představu, kde se ve slovech nachází důraz.

Romština rozlišuje dva rody podstatných jmen: mužský se členem *o* (např. *o murš* – muž), a ženský, který je vyjádřen členem *e* (např. *e džuvli* – žena). Střední rod romština neužívá. Člen pro množné číslo je *o* (např. *o manuša* – lidé), ten ale pro větší přehlednost ve slovníčku neuvádím.

Karolína Ryvolová

adađives (rom.) – dnes; v **adađivesu** (pararom.) – v dnešní době
andre (rom.) – do, v
aver (rom.) – jiný, druhý; jiného etnického, národnostního, nebo antropologického původu, např. indián, hispánc nebo černocho
bacht, e (rom.) – štěstí
bachtalo (rom.) – šťastný
baro (rom.) – velký
benga (argotismus) – policajti – z rom. **beng, o** – čert, ďábel; darebák
bengalo (rom.) – ďábelský; přenes. špatný, zlý, zlobivý;
bengale džuvlija – povětrné ženštiny
bešen (rom.) – sedněte – určitý tvar od **te bešel** – sedět; bydlet
bibacht, e (rom.) – smůla, neštěstí
bul, e (rom.) – zadek
buti, e (rom.) – práce
cikno (rom.) – malý; dítě, mládě
čačes (rom.) – správně, dobře, opravdu, vážně
čačipen, o (rom.) – pravda
čačo (rom.) – opravdový, skutečný, pravdivý
čepo (rom.) – trochu, málo
čeporo (rom.) – trošičku, maličko
čitovat (pararom.) – z rom. **te čitel** – mlčet
čoro (rom.) – chudý, ubohý, nešťastný; **čoro, o** – chudák, žebrák
čórovat (pararom.) – z rom. **te čorel** – krást; **Čórli** jsme **graje!** Ukradli jsme koně!
čumidlovat / dát **čum** (pararom.) – z rom. **te čumidel** – líbat, pusinkovat / dát pusu
čhaj, e (rom.) – romská dívka, děvče; dcera; **Čhaje!** Holka!
čhajori, e (rom.) – dívěnka, dceruška; **Mri čhajori!**
Dceruško / holčičko moje!
čhávata (pararom.) – děti – z rom. **čhave** – děti
čhavo, o (rom.) – romský chlapec, mladík; syn; **Mro čho!**
Můj synu!

čhavoro, o (rom.) – dítě; chlapeček; děťátko, miminko
čhingerovat se (pararom.) – hádat se, dohadovat se – z rom. **te čhingerel** – trhat, sekát, řezat
dad, o (rom.) – otec, táta; **Dado!** Tati!
daha (rom.) – dáme – určitý tvar od **te del** – dát
daj, e (rom.) – matka, máma; **Daje!** Mami!
daja dada (pararom.) – rodiče
dar, e (rom.) – strach; **Na daras?** Nebojíš se?
dikhfal, dikhľom, dikhen (rom.) – (u)viděl jsi, (u)viděl jsem, dívají se – určité tvary od **te dikhel** – vidět, dívat se
dilino, diliňi, diline (rom.) – hloupý, hloupá, hloupí
diliňipen (rom.) – hloupost, nesmysl
dochtoris, o (rom.) – doktor, lékař
dolari, o (rom.) – dolary
drab, o (rom.) – léčivá bylina, lék; **draba** – bylinky, léčiva; koření
drabarňi, e (rom.) – věštkyňe, lidová léčitelka, kořenářka
drabárovat (pararom.) – z rom. **te drabarel** – věštit z ruky
drabárovací stan (pararom.) – věštecký stan
džanav, džanes (rom.) – vím, víš – určité tvary od **te džanel** – vědět, znát
džido (rom.) – živý; **džide** – živí
džungalo (rom.) – ošklivý, špatný, zlý
džuklo, o (rom.) – pes
džuvfi, e; džuvlija (rom.) – žena; ženy
foros, o (rom.) – město; **foroskere manuša** (rom.) – lidé z města, měšťáci
gad, o; gada (rom.) – košile; šaty, oblek, oblečení
gadži, e (rom.) – neromská žena
gadžo, o (rom.) – neromský muž, člověk z většinové společnosti; **le gadžeske** (rom.) – gádžovi, člověku z většinové společnosti
gođi, e (rom.) – rozum, moudrost; mozek
graj, o (rom.) – kůň; **grajoro, o** – koníček

OBSAH

AUTOROVA PŘEDMLUVA K ČESKÉMU VYDÁNÍ

7

KAPITOLA PRVNÍ

Vypravěč

11

KAPITOLA DRUHÁ

**Osazenstvo Cirkusu
bratří Brewerových**

15

KAPITOLA TŘETÍ

**Dámy a pánové a děti
všeho věku!**

27

KAPITOLA ČTVRTÁ

Princezna Tížani

37

KAPITOLA PÁTÁ

Zloději koní

43

KAPITOLA ŠESTÁ

**Zákazníci Madam
Camille**

57

KAPITOLA SEDMÁ

Kudy se dát?

85

KAPITOLA OSMÁ

Shellino překvápko

97

KAPITOLA DEVÁTÁ

Třicet báječných psů

111

KAPITOLA DESÁTÁ

Dva elektrikáři

125

KAPITOLA JEDENÁCTÁ

Dvě sloní čísla

147

KAPITOLA DVANÁCTÁ

Jen pro bílé

157

KAPITOLA TŘINÁCTÁ

Houdiniho slavný

únik

181

KAPITOLA ČTRNÁCTÁ

**To nejhorší, co se
mohlo stát**

199

KAPITOLA PATNÁCTÁ

Sbohem, Jacku!

217

KAPITOLA ŠESTNÁCTÁ

Římská jízda

233

KAPITOLA SEDMNÁCTÁ
**Tady žádné
děbelské čáry
netrpíme**
259

KAPITOLA OSMNÁCTÁ
**led, seno, oves
a benzín**
271

KAPITOLA DEVATENÁCTÁ
Polévka pro chudé
289

KAPITOLA DVACÁTÁ
Trupa Suarezových
295

KAPITOLA DVACÁTÁ PRVNÍ
Banány na hřbitově
313

KAPITOLA DVACÁTÁ DRUHÁ
**Pouštní šejkové
a jejich arabští
skokani**
333

KAPITOLA DVACÁTÁ TŘETÍ
**Družina Sugar-
stoneových**
355

KAPITOLA DVACÁTÁ ČTVRTÁ
Poslední výplata
379

KAPITOLA DVACÁTÁ PÁTÁ
**Závod, ve kterém
šlo o hodně**
385

KAPITOLA DVACÁTÁ ŠESTÁ
Svět se mění
405

KAPITOLA DVACÁTÁ SEDMÁ
Vzali mě?
415

SLOVNÍČEK
421

POZNÁMKA PŘEKLADATELKY
427